

ДЕЗІНВЕСТИЦІЇ БАГАТОНАЦІОНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ ІЗ ПАР У ПЕРІОД САНКЦІЙ (1985-1990 РОКИ)

Рогач О.І.

д.е.н., професор кафедри міжнародних фінансів Інституту
міжнародних відносин Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Режим санкцій проти Південно-Африканської Республіки в період політики апартеїду був впроваджений з метою примусити уряд цієї країни відмовитися від расової сегрегації та провести вільні демократичні вибори за участю корінного населення країни. Санкції проти ПАР були одними із найдовших в сучасній економічній історії – вони тривали майже 25 років. Санкції охоплювали різні аспекти міжнародних відносин, в тому числі і економічні відносини з ПАР та діяльність багатонаціональних підприємств (БНП) в цій країні.

Оскільки попередні санкції ООН (1962-1984 роки) не дали суттєвого результату і режим расової сегрегації не був скасований, з середини 1980-х років був проголошений новий етап санкцій. Він передбачав не тільки жорсткі політичні заходи, але й, що особливо суттєво, дієвий механізм економічних санкцій, у тому числі проти БНП, які мали філіали в цій країні. Країни ЄС впровадили нові жорсткі торгово-економічні санкції та фактично заборонили вивіз капіталу в ПАР. Були введені штрафи за порушення цих заходів.

Особливо відчутного впливу мала активізація санкцій з боку США. В 1986 році Конгрес США прийняв «Всеосяжний закон проти апартеїду», (скорочено – СААА) який включав, на додаток до раніше встановлених обмежень на торгово-економічні відносини із режимом Преторії, нові заборони та заходи економічного тиску. Згідно із СААА був заборонений імпорт сільськогосподарської продукції, чавуну і сталі, вугілля, урану, текстилю та інших товарів з державно контрольованих підприємств. Договір про уникнення подвійного оподаткування із цією країною припиняв свою дію, всі американські урядові гарантії щодо інвестицій і торгівлі з Південною Африкою були скасовані. Закон фактично підштовхував БНП США згорнути їх інвестиції в ПАР та полишити цю країну.

ПАР відіграла в 1950-1980-ті роки достатньо помітну роль у міжнародному поділі праці як значний виробник багатьох сировинних матеріалів. Південна Африка мала великі запаси таких ресурсів – 86% світових запасів платини, 83% – хрому, 64% – ванадію, 48% – марганця. На початок 1980-х років США задовольняли 98% своїх потреб у кобальті, 99% – у марганці, 91% – в урані, 80% – у платині за рахунок імпорту із ПАР [1].

Європейські БНП мали тривалу історію діяльності в добувній промисловості цієї країни та сільському господарстві. В середині 1970-х років в Південній Африці 1600 багатонаціональних фірм мали свої виробничі філіали. Серед них – 630 фірм із Великобританії, майже 500 із США, 132 компанії із Німеччини. Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій в цю країну сягнув у цей час 13 млрд рандів [2, с. 12].

Найбільша частка припливу ПІІ припадала на Великобританію (38%), США (32%), а також Німеччину, Францію та Швейцарію. За оцінками, багатонаціональні підприємства генерували до 1/3 економічного зростання країни протягом 1970-х років та першої половини 1980-х років. Іноземні фірми контролювали 80% електронної, 75% автомобільної, 95% нафтопереробної промисловості країни. Свої філіали в Південній Африці мали ІТТ, General Electric, Siemens, IBM, Philips, Ford. Mobil Oil, Total, Royal Dutch-Shell. Багатонаціональні фірми США мали значні активи у ПАР. Виробничі філіали в цій країні мали 350 американських багатонаціональних підприємств, не менш ніж 6000 фірм США торгували з нею через агентів та дистриб'юторів. Прямі іноземні інвестиції США вкладалися не тільки у видобуток золота, платини, діамантів та інші видобувні підприємства, а й в високотехнологічні сектори економіки. Наприклад, у автомобільній промисловості американські фірми контролювали п'ятдесят відсотків ринку, у нафтовій та нафтохімічній – 41%, в комп'ютерній індустрії – 65%. Продажі американських філіалів в Південній Африці в 1975 році перевищили 5 млрд дол. [3, с.23-26; 4, с.23-29]

На перших етапах введення санкцій проти ПАР (1962-1984), багатонаціональні фірми вважали, що потенційні прибутки переважають втрати від можливих штрафів або суспільного осудження їх дій у країні із расовою сегрегацією. Саме тому вони використовували різноманітні схеми непрямой участі в економічних стосунках із цією країною. Оскільки крім СРСР, ПАР була одним із небагатьох світових виробників деяких рідкісних металів, БНП продовжували видобувати та експортувати такі стратегічні ресурси, золото, діаманти із цієї країни. Уряди багатьох країн формально засуджували дії своїх багатонаціональних фірм, але фактично не застосовували проти них жорстких штрафів та інших юридичних інструментів впливу. Протягом перших періодів санкцій багатонаціональні фірми промислово розвинутих країн продовжували інвестувати в ПАР та здійснювали виробничі та торгові операції з цією країною. В багатьох випадках вони намагалися зберігати економічні стосунки із ПАР через фірми посередники із третіх країн.

На третьому етапі санкцій (1985-1990 роки) реакція БНП на них докорінно змінилася. Оскільки США та країни ЄС впровадили жорстку заборону та великі штрафи на фінансові, інвестиційні, торгові операції своїх БНП в ПАР, баланс прибутки-збитки від продовження діяльності цих компаній змінився в негативну площину. Навіть монопольні прибутки не

перекривали великих втрат БНП в разі подальшого ігнорування заборони або використання схем ухилення від санкцій. Тому провідні багатонаціональні компанії промислово розвинутих країн прийняли рішення згорнути свої операції в ПАР, що підірвало економічну стабільність цієї країни.

Вже напередодні введення нового пакету економічних санкцій Конгресом США американські компанії почали масово вилучати капітал із Південної Африки. Інвестиційний клімат у країні стрімко погіршувався. Дезінвестиції багатонаціональних фірм за цей період сягнули 5 млрд рандів [5]. В період активних економічних санкцій 410 провідних БНП прийняли рішення продати свій бізнес у Південній Африці. Серед них були 250 БНП США та 92 багатонаціональні фірми Великобританії, 21 фірма із Канади та 17 міжнародних підприємств із Австралії [6, с. 73]. Між 1981 та 1989 роками майже 200 відомих американських багатонаціональних підприємств добровільно вийшли з ПАР, більшість з яких (145) зробили це одразу після 1985 року. Американські ПІІ в цій країні до кінця 1988 року скоротилися майже на 1 млрд дол.

Економічні санкції різних країн передбачали різний акцент на дезінвестиції багатонаціональних фірм. Країни Скандинавії, наприклад, вимагали виходу всіх своїх БНП із Південної Африки та повністю заборонили всі ПІІ в цю країну. США та Великобританія забороняли лише нові прямі іноземні інвестиції в ПАР, але не вимагали обов'язкового вилучення капіталу своїх БНП із цієї країни. Вони призивали свої фірми робити це добровільно, без державного примусу. Слід відзначити, що більша частина хвилі дезінвестування БНП стала наслідком всього комплексу економічних санкцій, а не спеціальних вимог їх домашніх урядів продати бізнес в Південній Африці.

Отже, крім балансу прибутки-збитки від дотримання (або недотримання) санкцій, американські корпорації знаходилися під великим тиском громадськості, журналістів, що також вплинуло на прийняття їх рішень щодо дезінвестицій із ПАР. За цих обставин, акціонери БНП вимагали ліквідації бізнесу у Південній Африці, щоб зберегти репутацію фірм. Як наслідок всіх вищезгаданих факторів, у кінці 1980-х років більшість багатонаціональних фірм згорнули свої операції в ПАР та продали місцевим компаніям свої філіали.

Швидкість впроваджених протягом 1985-1987 років економічних обов'язкових санкцій, охоплення ними торгових, інвестиційних, фінансових аспектів зовнішніх відносин ПАР, практично не залишили уряду цієї країни шансів уникнути економічної кризи. Протягом останніх 13 років апартеїду, з 1980 по 1993 рік, середній щорічний вплив капіталу у відсотках до ВВП становив 5,4%. Вплив капіталу скорочував фонд капіталоутворення, зривав податкові надходження та став головним фактором негативного сальдо платіжного балансу країни. За оцінками, вплив капіталу із ПАР з

1980 по 2000 рік становив 37 відсотків від сукупного валового фонду основного капіталу за той же період [7, с. 89].

Масовий відплив прямих та портфельних інвестицій спровокував кризу ліквідності. Процентні ставки у країні різко підвищилися, але втеча капіталу продовжувалася. Це створило ситуацію фактичного дефолту країни по державним запозиченням, що ще більше підірвало довіру інвесторів до ПАР. Процентні ставки в ПАР зросли із 9% в 1982 році до 25% у 1985 році і надалі коливалися в межах 15-25% протягом наступних 5 років [8, с.108].

Отже, санкції проти режиму Преторії були одними із найдовших після Другої світової війни. Але найбільш ефективним періодом таких заходів стали економічні санкції 1985-1990 років. Хоча всі аспекти економічних санкцій відігравали відповідну роль в тиску на уряд цієї країни, найбільш сильний вплив на економіку ПАР мав відплив капіталу та дезінвестиції багатонаціональних фірм. Добровільне і примусове закриття філіалів БНП в Південній Африці внаслідок тиску громадськості та регуляторних заходів своїх домашніх країн справило надзвичайно сильний економічний та психологічний вплив на загальну ситуацію в цій країні та прискорило згоду режиму Преторії піти на скасування політики апартеїду.

Список використаних джерел:

1. Doc UN A/CONF.92/4
2. Doc UN E/C.10/66
3. Doc UN E/C. 10/20
4. Doc UN E/C.10/26
5. Kakutani, Y. MNC Decision Making under Sanctions: South Africa and Rhodesia. *Cornell International Affairs Review*, 2017, vol. 11(1).
<http://www.inquiriesjournal.com/articles/1724/mnc-decision-making-under-sanctions-south-africa-and-rhodesia>
6. Robefi E. Edgar (Ed.). *Sanctioning apartheid*. Trenton: Africa World Press, Inc. 1990. Retrieved from http://kora.matrix.msu.edu/files/50/304/32-130-24E-84-32-130-24E-84-african_activist_archive-a0a9b8-b_12419.pdf
7. Zavareh Rustomjee. *Capital flight under apartheid*. The African e-Journals Project. Michigan State University, 1991. Retrieved from <http://pdfproc.lib.msu.edu/?file=/DMC/African%20Journals/pdfs/transformation/tran015/tran015007.pdf>
8. Michael Hendrik Sarel Louw. *Economic sanctions against South Africa during the eighties*. University of South Africa.–1994, – Retrieved from http://uir.unisa.ac.za/bitstream/handle/10500/17247/thesis_louw_mhs.pdf?sequence=1&isAllowed=y